

UDC: 719:004.4`27(497.113 Novi Sad)"2021"
https://doi.org/10.18485/akademac_dmkn.2022.ch13

MESTO KULTURNOG NASLEĐA U APLIKACIJI NOVOG SADA ZA TITULU EVROPSKE PRESTONICE KULTURE

Prof. dr Momčilo Bajac¹

ORCID ID: 0000-0003-2115-6373

Dr Darko Polić²

ORCID ID: 0000-0001-7853-2697

Apstrakt: Pojam kulturnog nasleđa se u kolokvijalnom značenju vrlo često izjednačava sa pojmom same kulture i tretira se jednoznačno, suženo sa stanovišta estetike, bez obzira na samu konotaciju i denotaciju ovog pojma. Međutim, pojam kulturnog nasleđa je višedimenzionalan, obuhvata kako umetničko-estetsko, tako i sociološko, psihološko, ekonomsko, pa i ideološko-političko značenje. U ovom radu je samo u naznakama pokrenuto pitanje mnogoznačnosti pojma kulturnog nasleđa, da bi se zatim prešlo na konkretne pristupe njegovom značaju i značenju. Tako se razmatra tradicionalni Uneskov pristup, pristup Evropske unije kao nosioca projekta Evropska prestonica kulture, ali najaktuelniji pristup, na primeru Faro konvencije iz 2005. godine, koji teži ka demokratizaciji kulturnog nasleđa i uključivanju većeg broja stejkholdera u njegovu očuvanje i upravljanje. Posebno se razmatra pristup i metodologija koji su se koristili prilikom kandidature Novog Sada za titulu Evropske prestonice kulture 2021.

Ključne reči: kulturno nasleđe, identitet, evropska prestonica kulture, Novi Sad.

Višeznačnost pojma kulturnog nasleđa

Kada razmatramo pojam "kulturno nasleđe", bilo bi poželjno da na samom početku odredimo pojmove od kojih se ova složenica sastoji. To su pojam "kultura" i pojam "nasleđe". Pojam kulture, u najširem smislu značenja te reči, predstavlja način čovekovog postojanja. Dolazi od latinske reči "colere" što znači negovati, transformisati. Čovek kroz praksu rada prerađuje svoje prirodno okruženje pril-

¹ Fakultet za menadžment u Sremskim Karlovcima, Univerzitet „Union – Nikola Tesla“ u Beogradu; e-mail: momcilo.bajac@famns.edu.rs

² JP „Urbanizam“ - Zavod za urbanizam, Novi Sad; e-mail: darko.polic@nsurbanizam.rs

gođavajući ga svojim potrebama i na taj način stvara svoju (kulturnu) istoriju. Jedna šira definicija kulture odnosila bi se na sve one procese, promene i tvorevine nastale kao rezultat čovekove materijalne i duhovne intervencije u prirodnom i društvenom okruženju, a koje imaju za cilj unapređenje ljudske vrste. U tom smislu razlikujemo vrednosno-normativnu odnosno duhovnu, nematerijalnu kulturu, i instrumentalnu, odnosno materijalnu kulturu. Savremena terminologija barata sa terminima "opipljiva i neopipljiva" kultura ili "tangible i intangible culture". Kulturološki diskurs Umberta Eka odnosi se na sve one kulturne tvorevine nastale kroz ljudsku kolektivnu akciju u činu komunikacije.

Pojam "nasleđe" asocira na prošlo, ono što je nasleđeno od ranijih generacija, uporište na kome su one generacije koje nasleđuju nastavile da grade svoj kolektivni identitet. Ali "nasleđe" ukazuje i na kontinuitet postojanja, dokazuje pravo na "posedovanje sada i ovde" svega što su pretci stvorili i predali na "čuvanje" od zaborava. Kulturno nasleđe je zaveštanje koje dobijamo iz prošlosti, koje živimo u sadašnjosti i koje ćemo preneti budućim generacijama.

Zašto je to važno?

Ljudska istorija je dinamična i u njoj ništa nije večno i garantovano, pa ni pravo na nasleđe predaka. Sukobi, ratovi, nasilne migracije, prirodne katastrofe, seobe, vrlo često negiraju ovo pravo na "posedovanje sada i ovde". Osim toga, čitavim civilizacijama vrlo često se gubi trag u vremenu, a za njima ostaju artefakti materijalne ali i nematerijalne kulture, veoma značajni za kolektivnu istoriju čitave ljudske vrste³. Kada bi ljudi posetili neku drugu planetu, u nekom drugom solar-nom sistemu, tražili bi tragove intervencije nekog oblika života na to prirodno okruženje, njihov "kulturni otisak" i na taj način zaključivali o stepenu razvoja tog oblika života. Isto se odnosi i na planetu Zemlju inijene predpostavljene posetioce iz nekog drugog solarnog sistema.

Imajući sve ovo u vidu, postavlja se pitanje, na koje nema jedinstvenog odgovora, da li je kulturno nasleđe prostorno-vremenski omeđano, odnosi se na čitavo čovečanstvo, ljudsku vrstu, naciju, državu, i kakav odnos prema kulturnom nasleđu treba negovati. Kulturno nasleđe može biti predmet povezivanja, divljenja i priznanja, vezivo za izgradnju identiteta, ali i razlog za isključenje, meta uništenja⁴ ili talac političkih sukoba i ideoloških kontroverzi⁵.

³ Na primer mit o Atlantidi, Lemuriji ali i kontroverze i poricanja bogatog kulturnog nasleđa Vinčanske kulture.

⁴ Uništavanje Budističkog kulturnog nasleđa od strane Talibana u Avganistanu.

⁵ Primer borbe za očuvanje teritorijalne celovitosti Republike Srbije koji se bazira na bogatom srpskom materijalnom i nematerijalnom kulturnom nasleđu na KiM.

Različiti pristupi značenju i značaju kulturnog nasleđa

Pristup društva kulturnom nasleđu značajno se promenio u poslednjih nekoliko decenija. Danas očuvanje i upravljanje kulturnim dobrima, odnosno onoga što su generacije pre nas ostavile u vidu materijalnih i nematerijalnih dobara, baziramo na kolektivnom učešću mnogih zainteresovanih strana: od međunarodnih institucija, uprave na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou, profesionalnih udruženja i velikog broj građana i njihovih udruženja, koji dele svoja interesovanja za kulturno nasleđe.

1. UNESCO pristup kulturnom nasleđu

Ove godine se obeležava pedeset godina od osnivanja UNESCO (The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization). Konvencijom o zaštiti svetske kulturne i prirodne baštine iz 1972. godine, UNESCO je utvrdio da određena mesta na Zemlji imaju „izuzetnu univerzalnu vrednost“⁶ i da pripadaju zajedničkom nasleđu čovečanstva. Uneskov pristup kulturnom nasleđu je orijentisan ka promociji nasleđa u funkciji razvoja turizma i srodnih komercijalnih industrija. Fokus na turizam ukazuje na to da je eventualni razvoj zajednice vođen kulturom otežan nedostatkom participacije i građanskog aktivizma, dok ekonomski potencijal kulturnih i kreativnih industrija ostaje neiskorišćen. Ovaj pristup favorizuje institucionalno angažovanje vladinih i drugih profesionalnih institucija, kapitalna ulaganja, centralizovano odlučivanje i možemo ga uslovno nazvati tradicionalni pristup.

Preovlađujući pristupi su još uvek oni koji favorizuju razvoj turizma orijentisanog ka materijalnom kulturnom nasleđu. Uprkos snažnim dokazima protiv „turistizacije“ mesta i regiona širom sveta, turizam se ipak smatra pozitivnom aktivnošću koja zajednici može doneti samo dobrobit, odnosno kao rešenje ekonomskih i društvenih problema. Pristup razvoju turizma orijentisan na rast oslanja se na tipične strategije konkurentnosti i rasta broja posetilaca, noćenja i prosečnih troškova po posetiocu. Međutim, to ne opravdava razvoj turizma zasnovanog na nekontrolisanom eksponencijalnom rastu, pristupu koja se obično favorizuje u programima razvoja turizma jer pogubno deluje i na predmete kulturnog nasleđa, životnu sredinu i na živote ljudi u zajednicama⁷.

Prema definiciji UNESCO-a, kulturno nasleđe obuhvata artefakte, spomenike, grupu zgarada i lokaliteta, muzeje koji imaju različite vrednosti uključujući sim-

⁶ <https://en.unesco.org/fieldoffice/santiago/cultura/patrimonio> (13.08.2022)

⁷ Primer problema građana Firenze, Rima, Venecije, Praga i drugih „turističkih destinacija“ sa visokom frekvencijom turista

bolički, istorijski, umetnički, estetski, etnološki ili antropološki, naučni i društveni značaj. Uključuje materijalno nasleđe (pokretno, nepokretno i podvodno), nematerijalno kulturno nasleđe ugrađeno u kulturno i prirodno nasleđe, artefakte, lokacije ili spomenike.

U materijalno nasleđe spada ono nasleđe koji se smatra vrednim očuvanja za budućnost. To uključuje predmete značajne za umetnost, arheologiju, arhitekturu, nauku ili tehnologiju određene kulture. Objekti su važni za proučavanje ljudske istorije jer pružaju konkretnu osnovu za praćenje ideja, vrednosti i izraza, i mogu ih potvrditi i dokumentovati. Njihovo očuvanje pokazuje prepoznavanje neophodnosti uvažavanja prošlosti i stvari koje pričaju njenu priču. Kulturno nasleđe se ne završava samo na tome. Ono takođe uključuje tradicije ili žive izraze nasleđene od naših predaka i prenete na naše potomke, kao što su usmena tradicija, iskustva i mudrosti, izvođačke umetnosti, društvene prakse, rituali, praznični događaji, znanja, prakse i legende⁸ koje se tiču prirode i univerzuma, znanja i veštine tradicionalnih zanata. Iako je krhko, podložno utapanju u druge kulture, iskrivljavanju i zaboravu, nematerijalno kulturno nasleđe je važan faktor u održavanju kulturne raznolikosti u uslovima rastuće globalizacije. Razumevanje nematerijalnog kulturnog nasleđa različitih zajednica pomaže u interkulturalnom dijalogu i podstiče uzajamno poštovanje drugačijih načina života.

2. EU pristup kulturnom nasleđu

Za evropske kulturne politike, kulturno nasleđe je opšte dobro preneto od prethodnih generacija kao nasleđe za one koji dolaze, zajednički resurs koji ima za cilj podizanje svesti o zajedničkoj istoriji i vrednostima, jačanje osećaja pripadnosti zajedničkom evropskom kulturnom i političkom prostoru, ali i resurs koji sa sobom nosi značajan ekonomski potencijal. Akcije koje proističu iz tog pristupa podstiču šire razumevanje ideala, principa i vrednosti ugrađenih u evropsku kulturnu baštinu, posebno onih na kojima se zasnivaju evropske integracije. Aktuelni evropski pristup kulturnom nasleđu posmatra materijalnu, nematerijalnu i digitalnu dimenziju kulturnog nasleđa kao neodvojive i međusobno povezane, podstičući sinergiju sa savremenim stvaralaštvom. To se vrlo često odnosi na edukaciju mladih generacija u kreativnoj i inovativnoj promociji kulturnog nasleđa uz pomoć novih IK tehnologija, digitalizaciju i onlajn dostupnost materijala evropskog kulturnog nasleđa kao i promovisanje široke upotrebe i ponovne upotrebe digitalizovanog materijala u različitim sektorima i prilikama. Digitalne tehnologije nude nove mogućnosti javnog pristupa dobrima kulturnog nasleđa i omogućava njihovo očuvanje i ponovnu upotrebu. Inovativne tehnologije, poput virtuelne ili proširene stvarnosti, takođe mogu poboljšati iskustva ljudi u kontaktu sa kulturnim nasleđem.

⁸ <https://ich.unesco.org/en/what-is-intangible-heritage-00003> (16.08.2022)

EU kulturne politike i akcije postavljaju ljude u centar, stimuliše razvoj publike, sa fokusom na lokalne zajednice, decu i mlade, kao i osobe sa invaliditetom, podstičući na taj način društvenu inkluziju i integraciju.

Kulturno nasleđe se smatra nezamenljivim resursom koji može da unapredi socijalni kapital, podstakne ekonomski rast i obezbedi održivost životne sredine. Kultura, uključujući kulturno nasleđe i kreativne industrije, ima važnu ulogu u postizanju inkluzivnog i održivog razvoja. To se odnosi na regeneraciju gradova i regiona u post-industrijskoj eri, kroz kulturno nasleđe, promovisanje adaptivne ponovne upotrebe objekata nasleđa⁹ i izbalansiranim pristupom kulturnom nasleđu sa održivim kulturnim turizmom i prirodnim nasleđem.

Slika 1. Objekat industrijskog nasleđa u Essen-u adaptiran za potrebe umetnika i razvoj kreativnih industrija

3. Faro konvencija - pristup očuvanju nasleđa za 21. vek

Međutim, glavna preokupacija evropskih kulturnih politika i akcija povezanih sa kulturnim nasleđem, odnosi se na uključivanje šireg kruga steikholdera, posebno građana u procese očuvanja i upravljanja kulturnim nasleđem, naročito onom delom koji se direktno odnosi na njihov prirodni i urbani habitat.

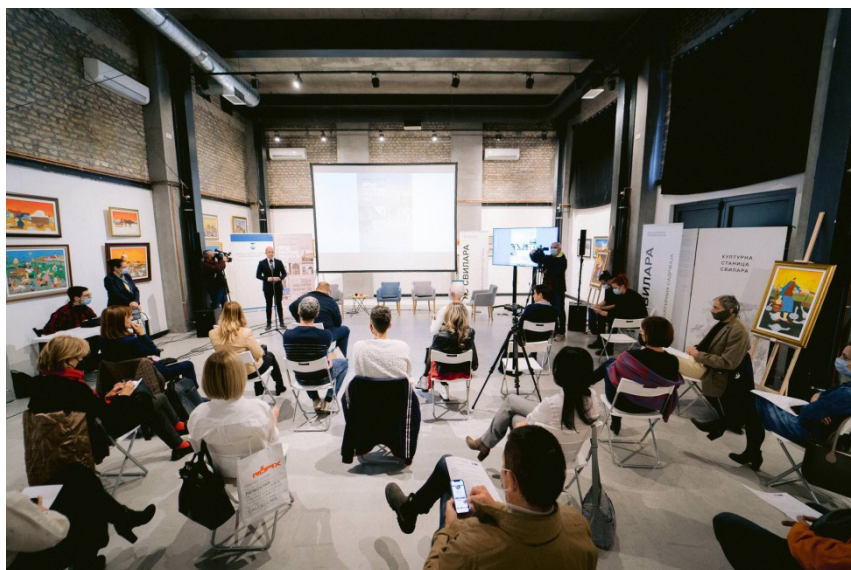
Nekoliko konvencija, uključujući Faro iz 2005. godine, počelo je da pokreće pitanje prava na nasleđe u kontekstu demokratije, ljudskih prava i vladavine

⁹ Primer dobre prakse Evropskih prestonica kulture zasnovanih na ovim pristupima su Liverpool 2008, Ruhr 2010, Košice 2013.

prava. Prema Faro konvenciji, pravo na nasleđe uključuje pravo pojedinaca da se bave nasleđem na način koji smatraju značajnim. Takvi demokratski prostori su u stanju da generišu kolektivnu akciju koja može dovesti do društvene transformacije. Uloga građana u mnogim funkcijama vezanim za nasleđe nastavila je da raste poslednjih decenija. Faro konvencija je uvela pravo na priznavanje narodnog nasleđa. Kada se zajednice identifikuju sa svojim nasleđem i osećaju se odgovornim za njegovo očuvanje, one mogu izgraditi potpuniji i realniji narativ od onog koji se često promoviše iz komercijalnih ili turističkih razloga. Pokazalo se da zajednica koja je svesna svog kulturnog okruženja donosi bolje odluke o njegovom tumačenju i očuvanju i istrajnija je kada je u pitanju traženje pomoći od administracije ili stručnjaka. Građani kao neposredni svedoci koji žive svoje nasleđe, drže ga u kolektivnom pamćenju i prepoznaju njegovo dublje značenje, mogu da obavljaju informativnu funkciju, saradujući sa profesionalcima u dokumentacionom radu. Doprinos svih zainteresovanih strana pomaže da se na adekvatan način očuva integritet i pravilno čitanje nasleđa za prenošenje u budućnost. Kada građani preuzmu svoju odgovornost za očuvanje nasleđa, oni mogu blagovremeno uočiti sve probleme koji se javljaju na lokalitetima lokalnog nasleđa ili spomenicima kulture.

Kada su u pitanju decentralizacija i demokratizacija u procesu upravljanja nasleđem, uvek se može postaviti pitanje u kojoj meri su institucije, uprave i profesionalci spremni da podele svoje uloge, povećavajući komunikaciju i saradnju sa građanima, i da li su građani spremni da preuzmu svoju kolektivnu odgovornost? Primer dobre prakse u Novom Sadu je rad Udruženje građana za zaštitu kulturnog nasleđa "Almašani", koje je osnovano 2005. godine, isto kada je ustanovljena i Faro konvencija.

Almaški kraj je područje grada Novog Sada. To je naselje iz 18. veka, nastalo u Velikoj seobi pod Arsenijem Čarnojevićem, koje je zaštićeno zbog vrednosti nasleđa koje ima za svoje stanovnike. Udruženje Almašani ima snažnu organizaciju, a svojim radom je podstakla proaktivno angažovanje svojih stanovnika. Almaški kraj kao zajednica nasleđa koristi različite kolaborativne i participativne akcije i metodologije da bi se posvetila nasleđu. Zajednički imenitelj u svim njihovim aktivnostima je usredsređenost na ljude i osetljivost na različitost vrednosti, stavova i težnji zajednice. Njihovom inicijativom i istrajnošću, uspostavljena je Kulturna stanica "Svilara" revitalizacijom industrijskog nasleđa, zgrade stare svilare iz XIX veka. Koncept kulturnih stanica u kontekstu decentralizacije kulture i participativnog uključivanja građana, ujedno je i jedan od najznačajnijih legata projekta Novi Sad Evropska prestonica kulture 2022.

Slika 2. Konferencija Faro mreže u KS Svilara, 13.02.2021. godine

Kulturno nasleđe nisu objekti i prostori, već ljudi. Objekti i prostori namenjeni za kulturu treba da odražavaju identitet koji gradi zajednica kroz svoju istoriju, priče, legende i okruženje. To je uvek bio izazov za sve Evropske prestonice kulture, pa i za Novi Sad. Uspeh koji je postignut ovim projektom još je veći, imajući u vidu da se ovaj novi pristup odnosu prema nasleđu gradi decenijama, a Novi Sad je za ovo imao na raspolaganju samo nekoliko godina.

Kulturno nasleđe i titula Evropske prestonice kulture

Opšti ciljevi projekta Evropska prestonica kulture su zaštita i promocija različitosti kultura u Evropi, isticanje njihovih zajedničkih karakteristika alii posebnosti, kao i da se poveća osećaj pripadnosti građana zajedničkom kulturnom prostoru, s jedne strane, i podsticanje doprinosa kulture dugoročnom razvoju gradova na ekonomskom, društvenom i urbanom nivou, u skladu sa njihovim strategijama i prioritetima, s druge strane.

Cilj proces selekcije za titulu Evropske prestonice kulture je dodela titule za dva grada kandidata iz država članica EU, kao i jednog grada iz država kandidata za članstvo u EU, svake tri godine. Drugi cilj je dodela nagrade koja je ustanovljena

u čast inicijatora koncepta Evropske Prestonice Kulture, Meline Merkuri, u iznosu od 1,5 milion evra u godini titule, gradu koji ispuni sve uslove iz svoje aplikacije. Odnos prema kulturnom nasleđu koji je Evropska komisija zauzela u aplikacionim dokumentima za kandidaturu prepoznaje dva pristupa. Prvi se odnosi na koncept promocije materijalnog kulturnog nasleđa prema UNESCO definiciji, u cilju razvoja turizma i drugih komercijalnih delatnosti¹⁰. To se odnosi i na inovativan pristup promociji kulturnog nasleđa uz pomoć novih IKT, virtualne i proširene realnosti, kao i kombinovanje nasleđa i savremenih umetničkih izraza. Drugi pristup kulturnom nasleđu se odnosi na urbanu transformaciju baziranu na pretvaranju objekata industrijskog nasleđa u kreativne distrikte za razvoj kreativnih industrija uključivanjem nezavisne kulturne scene, starih zanata, festivalskog turizma, IT sektora I sl.¹¹ Sama aplikacija Novog Sada za titulu od samog početka se oslanjala na bogato i raznovrsno kulturno nasleđe grada u kome živi više od dvadeset nacionalnih zajednica, grada koji ima burnu istoriju i grada koji se većito nalazio na razmeđu civilizacija, istočnog i zapadnog kulturnog prostora.

Inicijativa Almašana da se stari objekat Svilare pretvori u kulturni centar građana Almaškog kraja, stara više od deset godina, inspirisala je treći pristup odnosu prema kulturnom nasleđu, u aplikaciji Novog Sada za titulu, a to je gore opisani pristup koji promoviše i podstiče *Faro konvencija*. Zahvaljujući upornosti ovog udruženja i njegovih osnivača, ono je danas član Faro konvencije i često se iznosi kao primer dobre prakse uključivanja građana u procese očuvanja i upravljanja kulturnim nasleđem. Koncept kulturnih stanica kojih ima ukupno devet na lokaciji grada sa širom okolinom, pokazaće se kao jedan od najvećih legata godine titule koji je prepoznat i od članova Panela nezavisnih stručnjaka Evropske komisijekoja prati i vrši evaluaciju celog projekta.

ANEX 1¹² je osnovni dokument i uputstvo za apliciranje za dobijanje titule. Kriterijumi koji su njime propisani samo na nekoliko mesta naglašavaju značaj uključivanja kulturnog nasleđa u projekat, i to u delu koji se odnosi na programski koncept, kroz pitanje:

*Kako će kulturni program kombinovati lokalno kulturno nasleđe i tradicionalne umetničke forme sa novim, inovativnim i eksperimentalnim kulturnim izrazima?*¹³

Takođe, u delu koji se odnosi na evropsku dimenziju projekta, kroz pitanje:

¹⁰ U Novom Sadu to se najviše odnosi na podgrađe u Petrovaradinu i Petrovaradinsku tvrđavu

¹¹ U aplikaciji Novog Sada za titulu to su pogoni bivše fabrike vijaka Drapšin, poznatije kao Kineska četvrt

¹² https://culture.ec.europa.eu/sites/default/files/library/capitals-culture-call-applications2019_en.pdf (12.07.2022)

¹³ How will the cultural programme combine local cultural heritage and traditional art forms with new, innovative and experimental cultural expressions?

Istaknite zajedničke aspekte Evropskih kultura, nasleđa i istorije, u kontekstu evropskih integracija i zajedničkih evropskih tema¹⁴.

Projekat Novi Sad Evropska prestonica kulture 2022 koncipirao je pristup prezentovanju kulturnog nasleđa kroz svoj programski koncept, uzimajući u obzir sva tri gore navedena pristupa. Realizacija projekata je manje-više uspešno ostvarena, pogotovo u oblasti revitalizacije industrijskog nasleđa i njegovim stavljanjem u funkciju razvoja kreativnih industrija, kao i uključivanjem građana, nezavisne kulturne scene i udruženja građana u njihov rad.

Kandidatura Grada Novog Sada za titulu Evropska prestonica kulture

Očuvanje kulturnog nasleđa bio je jedan od prvih principa od koji je odredio pristup pisanju kandidature grada Novog Sada za titulu evropske prestonice kulture. Princip je formiran tokom prve faze pripremnih istraživanja u periodu 2013-2014. godine. U ovom periodu pokrenuto je nekoliko istraživanja, koja su bila metodološki raznovrsna. Prikupljanjem i analizom zvaničnih dokumenata (planova i strategija) Grada Novog Sada u oblasti kulturnog i prostornog razvoja, participativnim projektima (u formi proširene ankete) i organizacijom niza razgovora sa relevantnim sagovornicima, podeljenih i više tematskih fokus grupa. Analizom aktuelnih gradskih dokumenta iz oblasti kulture, zaštite graditeljskog i prirodnog nasleđa, urbanizma i drugo, formiran je pravni u okviru koga je bilo moguće definisati dosadašnju praksu rada institucija iz oblasti kulture, odnosa prema kulturnom nasleđu i kapacitetima za realizaciju projekata kulturne infrastrukture, i predložiti poboljšanja, izmene i izradu novih dokumenata, posebno onih koji su nedostajali, a koji je bio neophodan kandidatima za titulu evropske prestonice kulture. Aktivniji pristup je podrazumevao formiranje fokus grupa, čiji su učesnici dali uvid u kulturne prakse u Gradu, među kojima su one iz oblasti očuvanja kulturnog nasleđa i urbanističkog razvoja dolazile iz javnog sektora (Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Novog Sada, JP „Urbanizam“ Zavod za urbanizam, JP Zavod za izgradnju grada i JP Poslovni prostor), ali i civilnog sektora (udruženje umetnika, nevladine organizacije i drugi) koji su imali svoje prakse sa potencijalom da mogu postati dragocene u narednoj fazi formiranja kandidature, odnosno položaja, očuvanja, promovisanja i novog korišćenje materijalnog i nematerijalnog aspekta kulturnog nasleđa Novog Sada.

Prvi i najvažniji dokument koji je sublimirao rezultate istraživanja i utvrdio pristup savremenoj upotrebi kulturnog nasleđa je „Novi Sad 2021 – Grad u pripre-

¹⁴ Highlighting the common aspects of European cultures, heritage and history, as well as European integration and current European themes

mi kandidature za titulu evropske prestonice kulture 2021. godine¹⁵. Ovaj dokument je konstatovao da je „Grad u prilici da razvije svoj lokalni koncept i strategiju održivog razvoja kulturnog sektora, čije jedno od težišta obnova kulturnog nasleđa“. Nestajanje i neodržavanje kulturnog nasleđa, posebno nejasan odnos prema industrijskom nasleđu, pokreće pitanja njegovog mesta i važnosti u sveukupnom identitetu Novog Sada. Ovaj dokument, u svojim preporukama, kao jedna od osam strateških ciljeva definiše „Podsticanje svih zainteresovanih strana da se aktivnije uključe u proces promišljanja, zaštite i upravljanja graditeljskim nasleđem“. U operacionalizaciji ovih ciljeva, istaknute su lokacije sa najznačajnijim potencijalima: vojne kasarne u objektima graditeljskog nasleđa (posebno u Podgrađu), Kineska četvrt i stara ranžirna stanica (između gradskih naselja Detelinara i Novo naselje). Drugi projekat, radno nazvan „kulturne servisne stanice“, predstavlja model decentralizovanih kulturnih centara. Zbog svoje misije okupljanja lokalne zajednice, planirani su i u objektima kulturnog nasleđa koji, često zapušteni, novom namenom mogu dobiti priliku za očuvanje i ponovnu upotrebu kao što su objekti u Almaškom kraju (pogon bojadisaone nekadašnje svilare), na Telepu (KC „Petefi Šandor“), u Petrovaradinu (nekadašnji sokolski dom) i Sremskoj Kamenici (nekadašnja kovačnica uz dvorac Marcibanji- Karačonji). Na osnovu ovog dokumenta, definisan je spisak projekata kulturne infrastrukture u prvoj aplikacionoj knjizi¹⁶ za projekat Evropska prestonica kulture, 2016. godine.

Konačna, druga verzija aplikacione knjige¹⁷ nagrađena je titulom po kojoj je Novi Sad proglašen za Evropsku prestonicu kulture 2021. godine. U proširenom spisku projekata, koji je obuhvatao i nove infrastrukturne projekte koje je grad Novi Sad već formalno pripremio (Muzičko-baletska škola i pešačko-biciklistički most preko Dunavca), većina projekata kulturne infrastrukture sa elementima kulturnog nasleđa, bili su rezultat prethodnih istraživanja. Nagrađena aplikaciona knjiga je imala prošireni geografski obuhvat na tzv. Zonu 021 koja je obuhvatala i teritorije opština Sremski Karlovci, Beočin i Irig, u okviru kojih su takođe prepoznati objekti kulturnog nasleđa, ali i druge nematerijalne tradicije, koje su po istoj metodologiji, bile uvrštene kako u programsku knjigu tako i u listu projekata kulturne infrastrukture. Dobro metodološki pripremljeni projekti bili su spremni za realizaciju u relativno ograničenom vremenskom roku od samo četiri godine. Osnovni principi izbora: javno vlasništvo, planski nedvosmisleno definisane parcele i namene, i karakter ili status kulturnog dobra. Da bi se projekti uspešno realizovali, neophodno je da budu uključeni i pripremljeni za saradnju predstav-

¹⁵ Tomka, G., Beljanski Popović, N., Polić, D. (2014).

https://issuu.com/gorantomka/docs/izvestaj_novi_sad_2021_avgust_2014 (24.08.2022.)

¹⁶ <http://novisad2021.rs/wp-content/uploads/2015/10/Novi-Sad-2021-Bid-Book.pdf> (20.08.2022.)

¹⁷ <https://novisad2022.rs/wp-content/uploads/2021/06/Novi-Sad-2021-aplikaciona-knjiga.pdf> (20.08.2022.)

nici relevantnih gradskih preduzeća i uprava čiji je angažman formalno-pravno bio neophodan za realizaciju projekata. Oni su započeli svoj rad na pripremnim procesima za realizaciju obnove objekta bojadisaone nekadašnje svilare u Almaškom kraju i fabričkih paviljona nekadašnje Fabrike „Petar Drapšin“, odnosno Kineske četvrti na Limanu III. Određeni procesi su započeti u pokretanju obnove nekadašnjeg bioskopa u naselju Kolonija u Beočinu sa početka 20. veka, Zavičajnog muzeja u Čereviću, Domu kulture u Irigu i kulturnoj stanici u Sremskim Karlovcima čija je lokacija bila predložena u nekadašnjem bioskopu na Trgu Branka Radičevića, objektu nastalom između dva svetska rata.

Od svih infrastrukturnih projekata koji su objekti kulturnog nasleđa, koji su se našli u konačnoj i nagrađenoj aplikacionoj knjizi, najuspešnija je realizacija bojadisaone stare svilare, koja je obnovljena i prenamenjena u Kulturnu stanicu „Svilara“, i početak obnove fabričkih paviljona nekadašnje fabrike „Petar Drapšin“ koji su prenamenjeni u kreativni distrikt. Objekat bojadisaone je obnovljen kroz proceduru tekućeg održavanja, ali i drugih formalno fleksibilnih procesa koji su omogućili brzu pripremu projekta obnove i početka obnove. U projekat je uključeno nekoliko elemenata koji su objekat učinili pogodnijim za programske formate koji su unapred definisani kroz posebna istraživanja, odnosno od praktično dve prostorije, napravljeno je nekoliko dodatnih, smanjenjem visine bojadisaone i formiranjem velike sale u prizemlju (sa tonskim studijom na mezaninu) i male sale na spratu. Zadržani su svi elementi koji su objekat činili karakterističnim i vrednim, u relativno malom fundusu objekata industrijskog nasleđa Novog Sada i to: dimnjak, obrada fasada, i u enterijeru koji je po svemu pratio duh nekadašnjeg fabričkog pogona (primena natur betona, vidljivu metalnu konstrukciju, vidljivu strukturu stare konstrukcije i opeke, i drugo).

Slika 3. Kulturna stanica svilara

Kulturna stanica „Svilara“ je započela uspešno svoj rad već nakon otvaranja 23. oktobra 2018. godine, što je doprinos organizovanog i uspešnog menadžmenta koji je utemeljen u lokalnoj građanskoj nevladinoj organizaciji „Almašani“, koji su bili prvi pokretači inicijative za prenamenu ovog objekta. Obnova fabričkih paviljona bivše fabrike „Petar Drapšin“ je relativno uspešan projekat koji je započeo izradom plana detaljne regulacije, još 2014. godine, a do danas realizovan obnovom oko 50% objekata. Prema planu, objekti su imali jasnu, ali fleksibilnu namenu (kultura, umetnost-umetničke radionice, kreativne industrije, omladinsko preduzetništvo i drugo) i podrazumevao je obnovu svih objekata, uz modernizaciju za savremene potrebe. Prvi, kompletno obnovljen objekat, je bio objekat broj 7, namenjen za „Omladinsku kulturnu stanicu“, koji je detaljno revitalizovan i nadograđen za jednu etažu u duhu savremene arhitekture. Za njim je sledila obnova nekoliko manjih (objekti broj 11 i 12) i objekata srednje veličine (objekat broj 5), a intenzivno se radi na obnovi objekta broj 6, koji je po planiranoj nameni, veličini i svojoj poziciji u distriktu, najznačajniji. Uprkos detaljno izrađenim projektima obnove, nedostatak jasne strategije o tome šta je stvarna namena kulturnog distrikta, odnosno nedostatak menadžmenta, rezultirao je sadašnjim stanjem gde je projekat u fazi postepene i usporene fizičke obnove objekata, javnih prostora i opremanja infrastrukture. Obnova i nova upotreba drugih objekata kulturnog nasleđa, posebno onih u Zoni 021, nije realizovana.

Slika 4. Renovirani objekat u Kineskoj četvrti

Zaključak

Dosadašnja iskustva u procesu upotrebe objekata kulturnog nasleđa, od prvih ideja do realizacije, ukazuju na nekoliko važnih zaključaka: realizacija obnove i nove upotrebe objekata kulturnog nasleđa je moguća dobrom pripremom političko-administrativnog okruženja, horizontalnom saradnjom stručnjaka čije je delovanje vezano za oblasti urbanizma (planiranja), arhitekture (projektovanja) i očuvanja kulturnog nasleđa, i dobrom podrškom civilnog sektora koji, nakon obnove objekata može preuzeti dužnost rukovođenja i stalnog rada na programskim aktivnostima. Pozitivni efekti kroz praksu pokazali su svoju uspešnost već u prvim godinama sprovođenja aplikacione knjige, i vremenom je, bez prethodnog plana, uključila i neke druge objekta od vrednosti sa aspekta kulturnog nasleđa, koji su bili bez konkretne namene. Ovakva praksa je možda jedna od najvažniji koje je sprovedena u Novom Sadu od 2018. godine do danas.

Literatura

1. UNESCO. Patrimonio cultural. Available at: <https://en.unesco.org/fieldoffice/santiago/cultura/patrimonio> (13.08.2022.)
2. UNESCO. What is Intangible Cultural Heritage? Available at: <https://ich.unesco.org/en/what-is-intangible-heritage-00003> (16.08.2022.)
3. European Union. Call for submission of applications for the Union action „European Capital of Culture“. Available at: https://culture.ec.europa.eu/sites/default/files/library/capitals-culture-call-applications2019_en.pdf (12.07.2022.)
4. Tomka, G., Beljanski Popović, N., Polić, D. (2014). Novi Sad 2021 – Grad u pripremi kandidature za titulu Evropske prestonice kulture 2021. godine. Dostupno na: https://issuu.com/gorantomka/docs/izvestaj_novi_sad_2021_avgust_2014 (24.08.2022.)
5. Evropska prestonica kulture – Novi Sad 2021 grad kandidat. Dostupno na: <http://novisad2021.rs/wp-content/uploads/2015/10/Novi-Sad-2021-Bid-Book.pdf> (20.08.2022.)
6. Evropska prestonica kulture – Novi Sad 2021 grad kandidat, Aplikaciona knjiga. Dostupno na: <https://novisad2022.rs/wp-content/uploads/2021/06/Novi-Sad-2021-aplikaciona-knjiga.pdf> (20.08.2022.)

PLACE OF CULTURAL HERITAGE IN NEW APPLICATION FOR THE TITLE OF EUROPEAN CAPITAL OF CULTURE

Associate Professor Momčilo Bajac
ORCID ID: 0000-0003-2115-6373

Darko Polić PhD
ORCID ID: 0000-0001-7853-2697

Abstract: In the colloquial sense, the term cultural heritage is very often equated with the term culture itself, and is treated unambiguously, narrowly, from the point of view of aesthetics, regardless of the very connotation and denotation of this term. However, the concept of cultural heritage is multidimensional, it includes both artistic and aesthetic, as well as sociological, psychological, economic, and ideological-political meaning. In this paper, the question of the multiplicity of the concept of cultural heritage was raised only in hints, in order to then move on to concrete approaches to its significance and meaning. This is how the traditional UNESCO approach is considered, the approach of the EU as the holder of the European Capital of Culture project, but the most current approach, on the example of the Faro Convention from 2005, which tends towards the democratization of cultural heritage and the inclusion of a greater number of stakeholders in its preservation and management. The approach and methodology used during Novi Sad's candidacy for the title of European Capital of Culture in 2021 is considered in particular.

Keywords: cultural heritage, identity, European capital of culture, Novi Sad.